

Докторант Нүсіпәліқызы Ақтотының «БД021400 – Әдебиеттану» мамандығы бойынша философия докторы дәрежесін (PhD) алу үшін ұсынған «Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі мифтің көркемдік қызметі (2000-2022 жылдар)» атты диссертациялық зерттеу жұмысына берілген отандық жетекшінің

ПІКІРІ

Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі «жаңа миф» ХХ ғасыр соңындағы көне мифтік таптауырындылықтан мүлдем өзгешеленеді. Сондықтан бүгінгі ұлт әдебиетіндегі неомифологиялық мәтіндерде біртұтас әңгімелеу жүйесі, біртұтас әлем келбетін қабылдау көзқарасы ұшыраспайды. Көбінесе мұндай әңгімелерде дәстүрлі түркілік бастау көз емес, адам баласына ортақ әлемдік әдеби мәтіндер екені белгілі. Осы тарихи оқиғалар мен сюжеттік мотивтер мифтің рөлін амастыра келе, шығармашылық көркемдік дүниеге айналып отыр.

Осы бағытта жас жазушылар мифологиялық сана тілін беймифологиялық сана тіліне аударып жатыр. Бұл жағдайда орын алатын ремифология дегеніміз бұл – бұрын миф болып мүлдем танылмайтын мүлдем белгісіз нышандар беймифологиялық ойлау тұрғысынан «жаңа мифке» айналып шыға келетінін айқын аңғарып отыр:

1. мифологиялық сюжеттер мен образдар;
2. авторлық мифтуындыгерлігі;
3. неомифологиялық әдебиеттің «тәмсіл әңгіме», «роман-миф», «поэма-миф» және «драма-миф» сияқты өзіндік ерекшеліктері.

Осы бағыттағы қаламгерлердің көркем-эстетикалық және имандылық-философиялық ізденістеріне нақты мысалдар келтіреді.

ХХІ ғасыр басындағы мифке бет бұрушылық қазақ әңгімесінде бес түрлі сипатта көрініс тапқанын докторант былайша атап өтеді:

- Біріншіден, әңгіме жанрында мифологиялық образдар мен сюжеттерді кеңінен қолдану артып келеді.
- Екіншіден, авторлар бір тақырыпта жазып, бір ғана мифті қолданғанымен стильдеу мен вариациялаудың алуан түрлілігі әдеби өмір салтына енді. Қазақ қаламгерлерінің өнер мәдениетінің әлемдік аренасына шығуы түркі халықтарына жатпайтын өзге ұлт пен ұлыстың мифтері мен мифологиясын шығармашылықпен игеруге мол мүмкіндік ашыла бастады.
- Үшіншіден, «авторлық мифтер» легінің тасқындай түскенін.
- Төртіншіден, мифологиялық дәстүріміз жаңа әдеби үрдістермен аралас-құраластыққа түсе бастағанын.
- Бесіншіден, мифшығармашылығы қазақ қоғамының барша саласын қамти бастағандығын нақты шығармаларды талдау арқылы көрсетеді.

Докторант Нүсіпәліқызы Ақтоты қазақ прозаиктері Д.Әшімханұлы, Т.Кеңесбаев, Т. Ахметжан, А. Алтай, Ә.Ыбырайымұлы, А.Кемелбаева, Д.Рамазан, Г.Шойбек, Д.Қуат, Б. Сарыбай, М.Омарова, Л.Қоныстардың прозалық туындыларын зерттеу объектісіне ала отырып, жан-жақты қарастырған. Зерттеудің басты нысанына аталған авторлардың мифологиялық

интермәтіні айқын аңғарылған, көркемдігі жоғары өте аз қарастырылған шығармалары алынып, олардың көркемдік әлемінде айшықталған мифтік мотивтер мен архетиптердің қолданылуы теориялық жақтан сараланған.

Бірінші тарауда Д.Әшімханұлы, А.Алтай, Т.Кеңесбаев, Д. Рамазан т.б. қаламгерлер туындыларына арқау болған мифологиялық элементтердің ұлттық прозаға тән қасиеттерін ашуға талпыныс жасағаны құптарлық. Әлемдік әдеби процестің бөлінбес бір бөлшегі қазақ әдебиетінде де ескіні бұзбай соның негізінде жаңаны тудыратын сөз зергерлері арасынан прозалық немифологияның бой көрсете бастағанын, аталған авторлардың шығармаларын талдай отырып, көз жеткізеді.

Бірінші кезекте аймақтық діни-мифтік үрдіс негізінде авторлық мифтердің өмірге келуін, *екінші* жағынан, жалпыға мәлім тарихи, мәдени әм діни мифтердің қаламгерлік ой сүзгісінен қайта өтіп, жаңа мифологиялық белгілердің көрінісін саралап зерттей білген. Қаламгерлеріміз қолданған басты әдеби тәсіл мифтің белгілі бір бөлігін немесе ондағы кейбір архетиптік образдарды, ортақ мотивтерді авторлық идеяға бағындыру дәстүрінің кеңінен қанат жая бастағандығын жан-жақты қарастырған.

Бүгінгі қазақ прозасындағы неомифологиялық мотивтердің мәні мен маңызы туралы қазіргі қазақ әдебиетіндегі Талғат Кеңесбаев, Асқар Алтай және Өміржан Әбдіхалықұлдарының шығармашылығындағы «Елес» әңгімесімен «Лениннің бәтеңкесі», «Аққудың өлімі» және «Володияның басы» шығармалары туралы тұжырымды ойларымен дәлелдей түскен. Қазіргі қазақ прозашылары авторлық концепциясындағы мифопоэтикалық үлгілердің өзгеше реңкте іске асуын Б. Сарыбай шығармашылығындағы туындыларға қатысты зерттеп, жаңа ойлар айта білген.

Екінші тарауда Ұлттық әдебиетімізде Т. Нұрмағанбетов, Н. Қапалбекұлы, Д. Рамазан, Т. Ахметжан, А. Кемелбаева, М. Омарова, А. Мантаева, Қ. Мүбәрәк т.б. қаламгерлер тарапынан мифопоэтикалық шығармашылық ізденістер жаңа заман талабымен үндесетікте қадам басып, қалам тербеп шыңдала түсті. Миф пен заманалық әдебиеттің өзара әрекеттестігі әдеби құбылыс ретінде түрлі қырынан салыстырылып, отандық әдебиеттанушылар тарапынан түрлі ракурста қарастырылып, зерттеу объектісіне айналдыра отырып, зерттелген. Біз әңгімелерді зерттегенде ондағы архетиптік сюжеттерді, мифтік-жоралғылық астар мәтінді аңғаруда мифопоэтикалық әдіске сүйендік. Мифопоэтика өз кезегінде әдеби процеске атсалысып жүрген қазақ әңгіме жанрының сөз зергерлерінің тарапынан мифтің, мифологиялық образдар мен мотивтердің көркемдікпен игеріліп, өзгеріске түсуінің амал-тәсілдерін зерделеп, олардың мәтіндері бойындағы архаика-мифологиялық элементтердің енгізілуінің түрлі принциптерін қарастырады. Бұл тарауда ізденуші қазақ неомифологиясының қалыптасып өз буынын бекіткенге дейін төл әдебиетімізде мифті шығармашылықпен игеру үш бағытта жүргендігіне тоқталады. Оның бірі таза мифтік сюжеттерді пайдалану, екіншісі мифтік образдарды қолдану, үшінші мәтін бойындағы мифтік архетиптердің кейіпкер бейнесін ашудағы көркемдік қызметі екендігін аңлай білген.

Үшінші тарауда қазіргі қазақ неомифологиясындағы мифтік мотивтер мен архетиптердің өзара үндестігін барынша нақты мысалдармен қорытындылай отырып, ұлттық прозамыздағы неомифологиялық үрдіс және авторлық мифтер жайында да ғылыми салмақты ой-пікірлер қалыптастырады.

Зерттеу нысанына алынған әңгімелер қазіргі қазақ прозасының мифологиялық-танымдық сипаты мен ерекшелігін айқындай түсетіндігін байқатады.

Диссертация кіріспеден, үш тараудан, алты тараушадан, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Ізденуші әр тарау бойынша ой қорытып, өз тұжырымдарын ұсынған. Әр тарау бірін-бірі толықтырып, бірінен-бірі туындап жатыр.

Докторант А. Нүсіпәліқызы зерттеу жұмысының негізгі мазмұны жөнінде ҚР Білім және ғылым саласындағы Жоғары аттестаттау комитеті бекіткен ғылыми журналдар мен шетелдік басылымдарда мақалалар жариялап, баяндамалар жасаған. Диссертацияның негізгі тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануы жеткілікті.

Осы айтылған пікірлерді ескере отырып, диссертация авторы Ақтоты Нүсіпәліқызын «6D021400 – Әдебиеттану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне лайық деп есептеймін.

Сондықтан бас-аяғы жинақы, өзіндік айтары бар «Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі мифтің көркемдік қызметі (2000-2022 жылдар)» атты диссертациялық жұмысты диссертациялық кеңесте қорғауға ұсынамын.

**Отандық жетекшісі,
филол.ғ.д., доцент**

А.А. Мауленов